

BETWEEN THE REALITY AND
THE NATIONAL IDEAL:
IVAN MIHAYLOV IN ZAGREB
(1941 – 1944)

Summary

Nikolai Kochankov

Following the defeat of Yugoslavia in April 1941 Germany and Italy agreed to certain steps to match up their standpoints on the approaching territorial rework of the European Southeast. The Foreign Ministers von Ribbentrop and Count Ciano drew out the new political map of the region during the meeting in Vienna. Macedonia, as well as some other territories conceded after the WWI to Yugoslavia of that time, was given to Bulgaria but at the same time, to the West, a wide belt encompassing Struga, Gostivar, Tetovo and Debar was handed to Albania in spite of the Bulgarian protest.

In May 1941 Ivan (Vanko) Mihaylov and his wife Melpomena (Mencha) Karicheva found shelter in Zagreb as guests of the leader (*Poglavnik*) of the Independent State of Croatia (*Nezavisna Država Hrvatska*) Ante Pavelić. Mihaylov did not have much room for maneuvering under the surveillance of the Germans secret services and the Bulgarian Legation but he was not in political isolation either. Relations between the Macedonian leader and his followers in Bulgaria were not cut off. What is more, the Mihaylov's correspondence from Zagreb to Sofia and vice versa was conducted through the diplomatic channels of the Croatian Legation. He was even granted access to the reports of the Croatian diplomats that allowed him to be timely informed about the events in Bulgaria.

The attitude of the Bulgarian officials toward Iv. Mihaylov is ambivalent – the government unquestionably demonstrated its unwillingness to share with him the bays from the joining of Macedonia as well as its dissociation from the methods that Mihaylov had practiced in the past. These viewpoints, however, were not made public. In fact the Bulgarian newspapers published laudatory appraisals about his efforts of defending the Bulgarian identity and spirit in the not-so-distant past. It is also said that he was pardoned and free to return immediately to the country. It is quite another issue that Mihaylov himself did not consent to this amnesty pronouncing the latter to be inconclusive and offensive to the memory of generations of Macedonian activists who had given their lives for the unification of Bulgaria.

The decision of Iv. Mihaylov to continue with his exile was clearly a manifestation of his uneasy relations with the officials in Sofia. His assessments about the policy of the Bulgarian government and particularly the one conducted in Macedonia, had endured significant changes since the fall of 1941. Now he considered it “erroneous and extremely dangerous and when the moment comes for us to defend our common Bulgarian cause we would not be able to do so.”

All of the above leads to the view that Iv. Mihaylov was able to return to Bulgaria but not to the active Bulgarian political life. His eventual political re-activation would have significantly impeded the plans of the government concerning Macedonia.

The capitulation of Italy in September 1943, provided a real opportunity to Bulgaria to re-unite those of the Macedonian territories that had been conceded to Albania earlier. However such a step was never made. The concerns of the Bulgarian government about further involvement in the issues of the European Southeast did not allow the Bulgarian politicians to comprehend clearly the difference between the activities of the occupying military corps in Serbia and the possible joining of Western Macedonia – a region where the Bulgarian population was subjected to a systematic terror from the Albanian gangs.

Ivan Mihaylov was given the opportunity to realize his political ambitions even towards the end of the WWII, when he was encouraged by the Germans to proclaim “independent” Macedonia. On the

31st of August he arrived in Sofia and in the following days stayed in Skopje where he unsuccessfully tried to proclaim the Macedonian independency. After this fruitless move Mihaylov returned shortly in Zagreb to continue along the path of his political emigration.

The documents introduced in this article reveal new aspects of Ivan Mihaylov's activity during his voluntary exile in the Croatian capital. The main body of these documents consists of reports and ciphered telegrams from the Bulgarian minister plenipotentiary in Zagreb Yordan Mechkarov to the minister of foreign affairs, an office successively occupied by Ivan Popov, Bogdan Filov, Sava Kirov, Dimitar Shishmanov and Parvan Draganov. Reports of the Bulgarian minister plenipotentiary in Berlin Parvan Draganov, of Iliya Boyadzhiev, a minister plenipotentiary in Lisbon, of Petar Lungov, a press attaché in Zagreb, of Stefan Shopov, head of the Bulgarian consulate in Belgrade, of rear admiral Sava Ivanov, a liaison officer at the German headquarters in Belgrade, of captain Petrov, a military attaché in Zagreb are among the issued documents.

The documents come from the Central State Archives and the Ministry of Internal Affairs Archive. They are published in chronological succession and in their original handwriting and spelling – the only change is the dropping of the letter *Ь* in the end of the words.

МЕЖДУ РЕАЛНОСТТА И НАЦИОНАЛНИЯ ИДЕАЛ: ИВАН МИХАЙЛОВ В ЗАГРЕБ (1941 – 1944)¹

Николай Кочанков

След разгрома на Югославия през април 1941 година Германия и Италия предприемат стъпки за съгласуване позициите си за предстоящите териториални промени в Европейския югоизток. На организирана във Виена среща външните министри фон Рибентроп и граф Чано начертават новата политическа карта на региона. Македония, както и някои територии, отстъпени след Първата световна война на тогавашна Югославия се дават на България, а на запад, въпреки българския протест, един широк пояс със Струга, Гостивар, Тетово и Дебър – на Албания.

През май 1941 година Иван (Ванчо) Михайлов със съпругата си Мелпомена (Менча) Кърничева намира подслон в Загреб като гост на Поглавника на Независимата Хърватска държава Анте Павелич. Под надзора на германските тайни служби и българската легация, Михайлов не разполага с голяма свобода на действие, но не е и в политическа изолация. Връзката между македонския водач и неговите последователи в България не е прекъсната. Нещо повече, кореспонденцията на Михайлов от Загреб до София и обратно минава по дипломатическите канали на хърватската легация. Той получава достъп и до докладите на хърватските дипломати, от които своевременно се информира за събитията в България.

Отношението на българските управници към Ив.Михайлов е сложно; опреде-

лено се демонстрира нежелание от страна на правителството да дели с него лаврите от присъединяването на Македония, както и дистанциране от методите му на действие в миналото. Тази оценка за македонския водач обаче не е публична, нещо повече, в печата се публикуват хвалебствени оценки за дейността му при отстояване на българщината в миналото. Споменава се, че е амнистиран и може веднага да се завърне в страната. Друг е въпросът, че той не приема тази амнистия, считайки я за половинчата и обидна за паметта на поколения македонски дейци дали живота си за обединението на България.

Решението на Ив.Михайлов да не се връща от изгнание е очевидно доказателство за затруднени отношения с управляващите в София. От есента на 1941 година настъпва видима промяна в неговите оценки за работата на българското правителство. По отношение на водената в Македония политика смята, че е “погрешна и много опасна и когато дойде ден ние да браним нашата обща българска кауза, не ще бъдем в състояние да направим това”.

От казаното дотук следва, че Ив.Михайлов можеше да се върне в България, но не и в българската политика. Едно политическо активизиране на македонския водач би затруднило значително плановете на правителството по отношение на Македония.

С капитулацията на Италия през септември 1943 година България получава

реална възможност да присъедини частите от Македония, които са отстъпени на Албания. Но такава стъпка не е предприета. Страхът на българското правителство от нови ангажменти в Европейския югоизток пречи на българските държавници да осмислят разликата между действията на окупационния корпус в Сърбия и евентуалното присъединяване на Западна Македония, район в който българското население е подложено на системен терор от албанските банди.

Възможност да осъществи политическите си амбиции Ив.Михайлов получава едва към края на войната, подтикван от германците да провъзгласи “независима” Македония. На 31 август 1944 година той пристига в София, а през следващите няколко дни е в Скопие, където прави безуспешен опит да обяви независимостта на Македония. След този неуспешен ход се завръща за кратко в Загреб, за да продължи пътя на своята политическа емиграция.

С публикуваните по-долу документи се разкриват нови страни от дейността на Иван Михайлов по време на доброволното му изгнание в хърватската столица. Основната част от публикуваните документи са доклади и шифровани телеграми на българския пълномощен министър в Загреб Йордан Мечкаров, адресирани до министъра на външните работи, длъжност която се заема последователно от Иван Попов, Богдан Филев, Сава Киров, Димитър Шишманов, Първан Драганов. Публикуват се и доклади на пълномощния министър в Берлин Първан Драганов, на пълномощния министър в Лисабон Илия Бояджиев, на аташето по печата в Загреб Петър Лунгов, на управляващия консулството в Белград Стефан Шопов, на офицера за свръзка при германското командване в Белград контраадмирал Сава Иванов, на военното аташе в Загреб капитан Петров.

Документите са издирени в Централния държавен архив и Архива на Министерството на вътрешните работи; обнародват си изцяло така както са написани, правописът не е осъвременен, премахната е само буквата ъ в края на думите; подредени са хронологически.

ПРИЛОЖЕНИЕ

№4

Доклад на Й.Мечкаров до Ив.Попов за проведен разговор с Ив.Михайлов
№55/Т.А. Загреб, 23 септември 1941 г.
Поверително!

Господине Министре,

След завръщането ми в Загреб от служебната командировка (от 1 до 12 септември т.г.) в София, в легацията ме посети г.Ив.Михайлов, водач на бившата ВМРО. От разговора, който последва, аз намерих много нещо променено в държанието на г.Ив.Михайлов. Докато по-рано той бе безусловно коректен и дори дружелюбно настроен по отношение на Правителството и България, сега в тона му личеше голяма възбуденост, която той не бе в състояние да скрие и в която вече се четяха доста опозиционни нотки. Така напр., г.Михайлов побърза да ми съобщи, че той имал вече ясни указания за водената от правителството в Македония политика, която, според него, била погрешна и много опасна.

– Тая политика – каза г. Михайлов – води към неминуемо раздвоение на македонската интелигенция, и, когато дойде ден ние да браним нашата обща българска кауза, не ще бъдем в състояние да направим това. В такъв един момент ще се види, че не сме могли да приготвим от по-рано здраво желязо, от което да направим оръдия. За българското правителство изглежда, че борбата за освобож-

¹ Продължение от т. XVI на Известия на Националния исторически музей.

дение на Македония почва от Скопския процес на македонските студенти. А ние твърде добре знаем, че тоя процес почва като македонски, а завърши като югославянски. Впрочем, целият процес и самата студентска организация бяха наше, на ВМРО, дело.

За да подкрепи своята теза, г.Михайлов посочи още няколко факти, като: освобождението на П.Шанданов и другарите му от концентрационен лагер и мобилизирането им като запасни офицери, когато те, след като са били на служба на Белград, не били достойни да носят офицерски пагон; инцидентът в Горна-Джумая, дето една група студенти на Илинден през това лято положили венец на паметника на незнайния четник, а полицията махнала венеца, като заявила, че прави това по нареждане на министър Габровски; освобождаването на някои ренегати-македонци, които свободно се разхождали в София, а някои пък от тях били настанени на държавна служба, други били върнати безпрепятствено и с услугите на българската власт, обратно в Сърбия, дето – каза г.Михайлов – ние ще присъствуваме, ако обстоятелствата го позволят, на образуването на един “македонски национален комитет” в Белград. Подобни ренегати – според г.Михайлов – би било много по-целесъобразно да се задържат в България, като се настанят в някои затънтени паланки, дето да заглъхнат. Оставянето на македонци в Сърбия ще бъде морален удар за нас, когато толкова е лесно сега – с помощта на германците, да се приберат в България всички македонци, настанени по една или друга причина в Сърбия.

-Какво значат 50-100 милиона лева за такава акция? Защо да допуснем, сърбите или други да държат открит един “македонски въпрос”, което може да стане, дори ако сме абсолютни победители? Не виждате ли какво става тук, в Хърватско, от което италианци и маджари гледат да

дръпнат колкото могат повече, макар че всички са в тристранния пакт?

-Това поведение на българското правителство – продължи г.Михайлов – за което аз съм в състояние да посоча редица още факти, получени направо от Македония и от хора, идвали в Загреб, – се дължи на това, че то не познава душата на Македония, не знае нейните борби и нейния дълбок национализъм, внедрен в широките маси. Аз мога да кажа, че ние, македонците, поддържахме, години наред, будно българското национално чувство и го разпалвахме не само в Македония, но и в самата България. Колко средства сме давали на български националистически организации (“Отец Паисий”, “Въртоп” и пр.), колко делегации сме пращали по чужбина, колко вестници, списания и книги сме издавали само и само да не заглъхнат правата на България. А в София по туй време се явиха апостоли на сближението с Белград. Дамян Велчев, който постави оръдия срещу българския Дворец, днес свободно се разхожда. – Правителството няма право да приписва на себе си заслугата за освобождението на Македония – тя ни е подарена от Хитлер! – но то има задължението да я запази и здраво да я привърже към България, което не виждам да прави с провежданата политика. Може езикът ми да Ви се вижда странен и дързък, но аз имам право да говоря така. Много хора в България – от най-горе до най-долу – ще трябва да се легитимират пред мен и Македония, а не аз – пред тях, защото аз си останах заклет враг на Югославия и на сърбите от начало и до сега!

Тук г.Михайлов изброи преследванията, на които е бил подложен той и неговите хора от страна на официалната българска власт, присъдите, емиграцията и пр., като не пропусна да каже, че в дадената му амнистия са оставени доста свободни прозорчета, за да бъде преслед-

ван отново.

Всичко това г.Михайлов ми каза доста възбудено. Същите мисли той е повторил и пред председателя на намиращата се понастоящем в Загреб стопанска делегация, пълномощния министър г.Никола Пецев.

Моето впечатление е, че промяната в поведението на г.Ив.Михайлов в последно време се дължи на известни сведения и доклади, които той получава от България. Освен това, естествено е да се допусне, че той търси признание – официално или не за своята минала борба от българска страна и се дразни, че такова признание не идва, нито чрез печата, нито чрез някакъв друг акт. Една морална награда, чрез признаването му като голям борец за македонската свобода и поставянето му наред с имената на Гоце Делчев, Даме Груев, Пере Тошев, Тодор Александров и пр. би го задоволила много повече, отколкото каквато и да е амнистия, гласувана от Народното събрание. Още повече, че това признание му се дава тука, в Хърватско, от най-видните хора на режима, начело с Поглавника.

Прилагам и една докладна записка от аташето по печата при поверената мисия г.Лунгов във връзка с горния въпрос.

Приемете моля, Господине Министре, израза на моята почит.

Й.Мечкаров

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.18, л.59-61.

№5

Доклад на Й.Мечкаров до Ив.Попов за проведен разговор с Ив.Михайлов №124/Т.А. Загреб, 23 декември 1941 г. Поверително

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобщя, че преди няколко дни се срещнах отново с бившия водач на ВМРО г.Ив.Михайлов. Между другото, използвах случая да му предам някои свои разговори, които бях имал от видни лица в София при последното ми пребиваване там – разговори, засягащи до известна степен личността на самия Михайлов. На първо място му предадох разговора си с министъра на правосъдието г. Митаков, който ми бе съобщил относно гласуваната в последната лятна сесия на Камарата амнистия, че никой не е имал намерение чрез тая амнистия да оставя отворени врати за бъдещи преследвания на македонски дейци; че тия, които тълкуват превратно закона за амнистията, търсят всъщност “под вола теле” и намеренията им са съвсем други; че един закон не се гласува за отделни лица и за конкретно посочени техни престъпления; е че, най-сетне, в България никой няма намерение отново да създава македонски преследвания, особено сега – когато страниците на близкото минало се смятат завинаги затворени и страната, обладана от нов дух, върви сплотена из посочения ѝ от историята и дадените жертви път.

Второто нещо, което съобщих на г. Михайлова, бяха думите на началника на столичния гарнизон, г.генерал Михов, който до недавна бе командувал окупационната армия в Македония.

– Зная – ми бе казал генералът – инструкции, давани от Михайлова на неговите хора в Скопие и другаде. Тия инструкции не бяха насочени против българското дело изобщо, и хората на Михайлов ми сътрудничеа. Напоследък, обаче,

се появили всякакви слухове, които внасят смут в душите на македонските българи. Сега всички вървим под едно знаме, и добре е да кажеш на Михайлов, ако ти се падне случай, да намери начин и той да застане под това знаме. Той знае, как и кога трябва да направи това.

На трето място, аз предадох на г. Михайлова думите, казани от един известен велешки войвода на г. Симеон Радев, при обиколката, направена от последния из някои македонски градове – думи, които г. Радев ме помоли да съобща на бившия водач на ВМРО.

– Тук във Велес и околията, – казал бившият войвода, – голяма агитация против Ванчо (Михайлов) вършат хората на Дим. Влахов, протогеровистите и комунистите. Те го представят сега като борец за независима Македония, като човек, който не признава обединението на Македония с България, като човек, който вече се е приближил към техните разбирания, и пр. С това нашите позиции се подкопават, а той може да изгуби влиянието си и симпатиите, с които се ползува в сред народа. Час по-скоро да излезе с някаква декларация, за да разсее тия заблуждения и да пресече пътя на подобни слухове и интриги.

Г-н Радев, от свое име, ме бе помолил да кажа същите работи на г. Михайлова.

И трите работи г. Михайлов изслуша с внимание и с усмивка.

– Винаги ще се намерят хора да говорят всякакви глупости, – ми каза той. Навремето звенарите, между които имаше и офицери, обясняваха своята омраза към ВМРО с факта, че аз съм бил “човек на Цар Бориса”. Аз, разбира се, предпочитам да ме обвиняват, че съм човек на Цар Бориса, когото не съм виждал, отколкото да бъда като тях, човек на крал Александър сръбски. Впрочем, колко работи още трябваше да преглъщам и да мълча, за да пазя, преди всичко, престижа именна на тая армия, в която дори и

шпионството беше пуснало вече корени. Казасов можеше да пише памфлети, като “Аз обвинявам” в защита на шпионите, пък аз трябваше да мълча и да не казвам, че сам щабът на войската бе в дирите на предателите, и да оставя всичките криви дърва да се стоварят върху гърба на организацията. Скоро след това предателите бяха тържествено реабилитирани, а пък аз трябваше да бягам в чужбина, като офицерът, който ме улесни при бягството – кап. Тошев – бе уволнен и хвърлен в затвора. Седем смъртни присъди против мене трябваше да увенчаят делото на истинските предатели. Шпионството у нас, като чели, стана благородно занятие. Да се върши предателство бе обикновено нещо, като да отидеш на кино, в кафене... И сега предателите се разхождат свободно, необезпокоени от никого. България бе национално тежко болна и сега не е още излекувана. И сега в София свободно шетат и сръбските агенти, и английските, и съветските. “Темето” не е сам. Неговите другари са свободни. Аз ще се върна в България, когато тя почне национално да заздравява, сиреч, когато почнат да обръщат гръб на предателите и публично да ги заплуват...

Тук аз пресяхох г. Михайлова и го попитах, той ли е авторът на статията: “Неприятелската дейност в България след Световната война 1914-1918 год.”, поместена без подпис във в. “Нова Хрватска” он 18 декември. Той ми отговори, че не е неин автор и че, ако той би бил писал на тая тема, то ще пише много по-силно и по-остро. Прилагам Ви един превод на въпросната статия, за която аз своевременно обърнах внимание на директора на вестника г. Дуимович, комуто изтъкнах, че в статията може би има някои верни констатации, но че тя е грубо тенденциозна, едностранчива и свършено ненавременна.

Донасям Ви още, Господине Министре, че понастоящем в Загреб преби-

вава известният столичен гражданин г. Димко Ачков, който често се среща с г. Ив. Михайлов. Горното моля да бъде съобщено на министра на вътрешните работи г. Габровски, който ме помоли да му известявам, когато идват от България поведни лица за среща с г. Михайлов. – Г-н Ачков посети и мен в Легацията.

Понастоящем в Загреб, на гости на г. Ив. Михайлов е цялото му семейство от Щип – майка му, сестра му и двамата му братя, с които той не се е виждал повече от двадесет години. От тоя факт може да се извади заключение, че г. Михайлов не възнамерява скоро да се върне в България.

Приемете, моля, Господине Министре, моите отлични почитания към Вас.

Й. Мечкарков

ЦДА, ф.176к, оп.5, а.е.439, л.43-46.

№6

Доклад на пълномощния министър в Берлин П. Драганов до Б. Филев за проведен разговор в германското Министерство на външните работи за положението в Македония
№133/Т.А. Берлин, 26 юни 1942 г.
Поверително

Господин Министър Председателю,

Днес имах продължителен разговор с един висш чиновник от Министерството на Външните работи, до когото се допитват по въпросите отнасящи се до България, за чийто познавач той тук минава.

Най-напред той се изказа песимистично по създаденото на Балкана положение, и по-специално за това на България, като не окончателно и несигурно, понеже присъединяването на Македония към България не решавало македонския въпрос, особено че движението за автономия на Македония било то поддържано

отвън или отвътре, ще ни създава винаги трудности. Разбира се Германия се е ангажирала в това решение и ще трябва да го поддържа, но това още не значи, че днешното положение е най-доброто.

На това аз му отговорих, че движението за автономия на Македония беше изкуствено създадено и особено след европейската война, беше поддържано като единствено даващо надежда за освобождението на Македония при създаденото в Европа положение с Парижките договори за мир. По-лесно можеше да се говори и очаква резултата при това конюнктурно за тогава искане – автономия за Македония, отколкото ако се искаше присъединението ѝ към България. Самото македонско население считаше това решение само като етап към достигане истинското му желание – присъединението към България. Това може да се констатира и сега от държанието на населението в Македония, което, в своето абсолютно болшинство се чувства българско и гледа на новата – българската власт – като на своя.

– Но какво ще прави Иван Михайлов и италианците, против които впрочем аз не бих желал нищо лошо да кажа като наши съюзници, запита той.

Отговорих му, че доколкото знам, някои наши българи са се срещали с него и той бил заявил, че като българин той не може освен да се радва, че днес Македония – присъединена към България е свободна.

Тогава той каза, че около въпроса за Македония стават големи игри, че се правят големи политически интриги, и че ние трябвало да бъдем много внимателни и бъдем доволни с това, което досега сме достигнали. Особено не трябвало да изявяваме териториални претенции спрямо Гърция.

Възразих му приблизително така:

Германия трябва да съзнае своя истински интерес на Балкана при една побе-

да в днешната голяма война. Нова Европа, без нов ред на Балкана, който до сега поради неразрешените добре национални въпроси, е бил винаги източник на размирици, няма да бъде спокойна. Германия, която е поела историческата задача върху себе си да създаде нов ред в Европа, трябва да има на Балкана един изпитан и верен сътрудник, чиито интереси се съвпадат с тези на Германия. Че това може да бъде само България, няма защо да го доказвам, понеже то е доказано от досегашните събития. Ето защо за Германия е от значение какво ще представлява от себе си България при новия ред на Балкана. А това лежи във възможностите на Германия. България трябва да бъде силна и главно една стабилна държава. В днес установените за България граници, тя не може да бъде стабилна, ако не притежава Солун. За необходимостта от присъединението на Солун към България съществуват много съображения – и сантиментални и реални и исторически и икономически. Сама Германия призна, че който има Македония трябва да има и Солун, като го обеща на Югославия срещу влизането ѝ в Тристранния пакт, и никой в България не може да допусне, че същата тази Германия ще се противопостави за присъединението на Солун към България, която е нейна съюзница. Но това е и в германски интерес, защото стабилизирането на България в днешните граници не може да стане, ако Солун остане във от тези граници. Солун в гръцки ръце – това ще рече да се остави на гръцизма един изходен пункт в тялото на България, даващ не само надежди, но и възможности на този гръцизъм да си върне Тракия и да претендира и да претендира и на Македония. Колко голямо е в това отношение значението на Солун може да Ви послужи следния факт: преди съюзническата война Венизелос ни предложи да се съгласим да оставим на Гърция само Солун с един хинтерланд

от десетина километра, срещу което той нямаше да има претенции на цяла Тракия и ще запази неутралитет в споровете ни със Сърбия за Македония. Този хитър грък знаеше какво прави: той знаеше, че имайки Гърция Солун, удържането на Тракия и Македония от България става проблематично.

Той запита – ами обявяването на Солун за свободно пристанище няма ли да бъде едно добро решение?

– В интереса на Германия ли е да има еднакви права с всички други държави в Солун, когато Солун български – това ще рече Германия да бъде привилегированата.

Но италианците няма да се съгласят Солун да стане български.

– Италианците имат устремени погледите си към Солун и те биха желали още сега да го вземат, затова биха предпочели да го имат може би гръците, от които може да се надяват, че може по-лесно един ден да го вземат, отколкото, ако Солун бъде български. Италианските аспирации на Балкана са много ясно изразени в речта на Чано, който отбелязва като голям успех за италианската политика на Балкана стъпването на Италия в долината на Морава и в тази на Вардара. Но това проникване на Италия е ли в интереса на Германия? Не! Интереса на Германия е да бъде Солун български. И това може да стане. Стига само Германия да даде вид, че иска да запази Солун за себе си. Тогава италианците, от страх това да не стане, ще се съгласят и даже ще съдействуват да получим Солун ние.

Той се позамисли и каза, че при очертаната обстановка едно такова решение – Солун български – е за предпочитане и възможно, но бедните гръци щели много да пострадат, понеже италианските претенции отивали много далеч, а от германска страна било дадено почти *carte blanche* на Италия на Балкана. Особено ще бъде невъзможно едно интегрално

присъединение на Македония към България, т.е. и с областите към Лерин, Костур и др., които географски принадлежат към Македония.

– Тези области, не само географически, но и етнографически принадлежат към Македония като български, но, и по тях може да се постигне споразумение, стига въпросът за Солун да получи едно правилно разрешение.

Моля приемете, Господин Министър Председателю, уверение в отличното ми към Вас уважение.

П. Драганов

ЦДА, ф.316к, оп.1, а.е.287, л.8-11.

№7

Доклад на Й. Мечкаров до Б. Филов за водени разговори с Ив. Михайлов
№166/Т.А. Загреб, 14 септември 1942 г.
Поверително

Господине Министър-Председателю,

Завчера напусна Загреб пребиваващият тук няколко дни народен представител и бивш министър г. Хр. Статев. Почти цялото време на престояването си в хърватската столица г. Статев прекара в срещи и разговори с бившия водач на ВМРО г. Ив. Михайлов. Чрез посредничеството на последния, г. Статев бе приет от Поглавника, маршал Кватерник, министъра на вътрешните работи г. Артукович, председателя на държавния събор г. Марко Дошен, министър без портфейл г. Тортич (водач на мачековците-десиденти) и др.

Дали г. Статев е имал някаква специална политическа мисия, не ми е известно, на той ми направи посещение в легацията, като ми събщи, че дошъл “на гости” с дъщеря си и желаел да се види с Ив. Михайлов, за да си обясни, какво

вярно има в многобройните слухове около поведението на Михайлова и неговото загадъчно стоене в Загреб.

В един разговор, който стана и в мое присъствие, г. Статев се държа доста резервирано, а г. Ив. Михайлов възбудено повтори своите схващания относно уредбата на Македония след април 1941 г., която той намира с големи недостатъци, – като илюстрира това с редица факти, които са му били съобщени от негови хора, за действия на някои административни органи и офицери, които били още с “деветнадесетомайски” дух, и пр.

Така, напр., той ми събщи, че в Куманово бил арестуван и руган от полицейския инспектор бившия войвода Кръстю Лазаров, когото сега щели да чествуват; че много български чиновници, при раздражение, наричали местните хора “сърби”; че в Охрид станал някакъв инцидент, предизвикан от полицията; че в чакалнята на кмета на Битоля имало само италиански илюстрации; че за апелативен съдия в Струмица бил назначен някой си Главинчев, който като прокурор през югославския режим, обвинявал с реч, надъхана с българофобство Асен Татарчева; че от вътрешното министерство била дадена изобщо директива да не се прибегва в никой случай до сътрудничество с хората на бившата ВМРО; че на множество ренегати била дадена преднина; че почти за всеки град от Македония той е готов да каже нещо от подобен характер; и пр.

При моето възражение, че някои грешки при управлението в началото може да са станали поради неподготвеност, незнание и пр., но че от всички страни се признава безупречното, справедливо и човешко държание на нашите власти – административни и военни, – че сам Данаил Крапчев, директорът на “Зора”, ми е съобщил, в един разговор при последното ми идване в София, че отначало е имало някои грешки, но че сега всичко вървяло много

добре и че 60 на сто от сбърканото е вече поправено, – Ив.Михайлов ме пресече:

– Аз пък да ви кажа, че, при последното си пътуване из Македония, г.Крапчев е придружавал министър Габровски, и това е достатъчно да шконтирам 90 на сто от неговите 60 по сто. На един министър и на правителството докладват чиновници или хора заинтересувани, винаги с розови очила, та мъчно да видят истината.

Стана дума за амнистията. Според г.Ив.Михайлов, тая амнистия била направена заради звенарите и техните приятели, но тя била оскърбление за истинските дейци от македонското освободително движение.

Той посочи няколко случая, при които, въпреки амнистията, органите на правосъдието можели, най-добросъвестно, да посегнат върху свободата му, и тогава уверенията на правителството, че никой няма да го закача, ако се върне, нямали голяма стойност, тъй като българското правосъдие не допуска чужда, макар и правителствена, намеса, в делата си. Ив.Михайлов отрече – македонски кръгове, особено по-близки до него, да са участвували в изработването на законопроекта за амнистията.

– “Аз от тая амнистия, – каза накрай г.Ив.Михайлов, – не ще се възползувам, та, ако трябва още двадесет години да стоя в емиграция. Министър-председателят г.проф.Филов казал на Диме Ачков, че амнистията не може да се поправи по “политически причини”. Кои са тия политически причини? Да не би в България да ги е страх още от Югославия? Кажете им, че, ако Югославия възкръсне, както аз, така и те, па и цяла България, не ще се почувствуват много добре... Във всеки случай, съобщете в София, че аз не водя борба с правителството и не желая да я водя сега, макар да имам много причини да бъда огорчен, тъй като всяка борба от Македония против правителството в тоя момент ще се сметне за противобългарска, а враговете ни само това чакат”.

В тоя момент в Загреб в Загреб се намира столичният адвокат г.Асен Аврамов, един от най-близките на г.Ив.Михайлов, а малко преди него тук бе бившият народен представител от Неврокоп г.Филипов.

Приемете, моля, Господине Министър-Председателю, изрази на отличните ми почитания към Вас.

Й.Мечкаров

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.39, л.137-139.

№8

Доклад на Й.Мечкаров до Б.Филов за предаден от Ив.Михайлов документ №215/Т.А. Загреб, 18 ноември 1942 г. Поверително

Господине Министър-Председателю,

Имам чест да Ви изпратя едно извлечение (препис) на разузнавателно известие №833 от 15.X.1942 г. на щаба на войската (българската), което преди няколко дни ми предаде бившият член на ЦК на ВМРО г.Ив.Михайлов. Същият ми заяви, че съдържанието на пункт III е абсолютно измислено, че той не е водил никакви преговори с ратниците, а още по-малко по предмета, за който се говори.

“В България хората – добави натъртено Ив.Михайлов – нямат ли по-сериозна работа, та им остава време да се занимават с клюките и доносите на кафенетата и улицата?”

Ив.Михайлов ми съобщи, че е получил от десетина места от България въпросното разузнавателно известие, текста на което Ви изпращам така, както той ми го предаде.

Приемете, моля, Господине Министър-Председателю, изрази на отличните ми почитания към Вас.

Й.Мечкаров

Извлечение

Лично поверително

Изпраща Ви се разузнавателно известие №833 от 15.X.1942 г. на Щаба на войската за положението във войската и държавата през м.м.август и септември н.г., което да се има за сведение.

I.Комунистическа дейност във войската.

.....
II.Комунистическа дейност в държавата.

В Битолско, Прилепско и Велешко чети от 50-60 души отбелязват по-обезпокоителни действия. През м.м.август и септември са отбелязани няколко нападения над села, от които четите са вземали храна, убили са някои органи на държавната власт и някои лица, които са били заподозрени, че са в услуга на властта. Тези чети се състоят от млади български комунисти, които първоначално действували на идейна основа, обаче по-късно водачеството им се поех от сърби, изпратени от Дража Михайлович и др. платени оръдия на англичаните и американците. Има основание да се допуска, че нелегалните получават подкрепа и се насърчават от неофициални италиански среди.

III.Дейността на нелегалните организации.

Има сведения, че водачът на ратниците е предложил на Иван Михайлов, бивш член на ЦК на ВМРО, двете организации да се слоят, като да работят за автономията на Македония под водачеството на ратничеството. Иван Михайлов, обаче, е предложил той да бъде водачът, поради което не се е дошло до съгласие.

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.42, л.83.

№9

Доклад на Й.Мечкаров до Б.Филов за пребиваването на македонския деец Й.Чкатров в Загреб
№238/Т.А. Загреб, 22 декември 1942 г. Поверително

Господине Министър-Председателю,

От десетина дни тук пребивава г.Йордан Чкатров, който е гост на г.Иван Михайлов. Последният го смята за един от най-близките си хора и, един вид, за идеолог на ръководеното от него, специално в близкото минало, движение.

Г-н Чкатров току-що е завършил науките си в Швейцария, където пребивавал в последно време. Той се е отбил тук на път за България, за където заминава в събота.

При пребиваването си в Загреб, г.Чкатров е водил постоянно разговори с г.Михайлов, който, от своя страна, го е срещнал и с Поглавника.

Последният ми каза снощи, че г.Чкатров е изложил пред него впечатленията си от Швейцария, от обществените настроения в тая неутрална страна, както и от развоя на войната, така, както той се наблюдава от Швейцария.

Приемете, моля, Господине Министър-Председателю, изрази на отличните ми почитания към Вас.

Й.Мечкаров

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.45, л.166.

№10

Шифрована телеграма на Й.Мечкаров
до МВНРИ за проведени срещи на
Ив.Михайлов

№243 Загреб, 30 декември 1942 г.

На №1353

Гюзелев не е дошъл в Загреб. От събота тук са само Чкатров и Светиев. Първият се среща с брат си Йордан, който е в Загреб от 2 седмици. Идва от Женева, където завършил право. Срещат се всеки ден с Ив.Михайлов; ще бъдат приети от Поглавника, Лоркович и други меродавни лица. Впечатлението ми е, че са дошли да узнаят какви са намеренията на Иван Михайлов. Увещават го да се завърне в България. За сега той им е отказал. Вероятно в събота братята Чкатрови и Светиев потеглят за София. Инженер Чкатров пред мен се изказа критически относно ролята на водача Иван Михайлов в Македония и не се солидаризира с мнението на ВМРО.

Мечкаров

ЦДА, ф.176, оп.15, а.е.46, л.6.

№11

Доклад на Й.Мечкаров до Б.Филов за
проведени консултации на Ив.Михайлов
с дейци на ВМРО

№27/Т.А. Загреб, 12 февруари 1943 г.
Поверително

В отговор на телеграмата Ви №144 от 11 февруари т.г. и в допълнение на моята шифрована телеграма №243 от 29.XII.1942 г., имам чест да Ви донеса още следното:

Към средата на месец декември м.г. в Загреб пристигна от Швейцария, гдето – в Женева – е завършил юридическото си образование, видният македонски общественик и бивш задграничен предста-

вител на ВМРО, г.Йордан Чкатров. Той отседна във вилата на г.Иван Михайлов, като негов гост.

През време на своето пребиваване тук, Чкатров бе приет от Поглавника на Независимата Хърватска държава, от министъра на външните работи г.Лоркович, от председателя на държавния събор г. Марко Дошен, от министъра без портфейл Янко Тортич (водач на отцепниците от матековото движение, преминали към усташите), както и от мнозина усташки първенци, с които е бил във връзка в миналото.

Сам Поглавникът, при един лов, който стана в края на годината в имението му “Нови двори”, и на който бях поканен да участвувам и аз, ми съобщи, че е разговарял с Чкатрова. Поглавникът е останал доволен от разговора си с Чкатрова, защото ми съобщи, че последният му нарисувал една доста интересна картина за настроенията в Швейцария и пр. Сам Чкатров не скри за своите разговори и срещи тук, като, през време на престоя си в Загреб, ми направи посещение в канцеларията и в къщи, гдето, като стар мой познаник, го бях поканил на обед заедно с Иван Михайлов.

При всичките разговори, които имах с него, Йордан Чкатров бе винаги съдържан, коректен и избягваше да дава остри преценки за положението, за лица и за нещата у нас. Познавайки Чкатрова като човек темпераментен и краен, тази негова съдържаност ми направи впечатление, но си я обясних повече с моето положение на официален представител на България и на факта, че и той самият бе отсъствувал 4 години от страната, та не познава в подробности събитията, които се развиваха в негово отсъствие. Едно, обаче, той не скриваше, а, именно, радостта си, че Македония е освободена, че България е избрала тъкмо пътя, който я доведе до нейното обединение.

По-късно, към края на декември 1942 г., в Загреб пристигнаха инж.Димитър Чкатров, брат на Йордан Чкатров, и Стефан Светиев, от Битоля. И двамата имаха няколко срещи с Ив.Михайлов, като ме уведомиха за тия срещи, както и за темите на разговорите. Идването си в Загреб те оправдаваха с желанието на Дим.Чкатров да види по-скоро брата си, с когото не се бил виждал 20 години; да благодари лично на Поглавника, с когото се познава още от процеса в Скопие; и, най-сетне, да се види с Иван Михайлов, когото лично не познавал, и да разбере, какво мисли той по положението в Македония, защо не се връща в България, какви са намеренията му и пр. Сав Светиев пък ми каза, с малко укор: “Защо, господине министри, тая среща между двама македонски борци (братята Чкатрови) трябваше да стане в Загреб, а не в София, та да направим там една хубава манифестация на българщината”, на което аз му отговорих, че това е зависело само от тях.

Както инж. Дим. Чкатров, така и Светиев пожелаха да ме видят отделно и ме уведомиха за разговорите си с Ив.Михайлов. Последният им е обяснил причините за своето стоене в Загреб, своите становища по македонските борби, своите схващания за сегашното положение и отношението си към правителството и пр. За тия становища на Михайлов аз съм донесъл своевременно, та няма да ги повтарям. Г-да Д.Чкатров и Светиев ми заявиха, че те уважават у Ив.Михайлов бореца за свободата на Македония, добрия българин и пр., но не споделят неговите становища. Те смятат, че той, независимо от всякакви лични съображения, е трябвало веднага да се върне в Македония, “още с първия германски танк” – както се изрази Светиев, да даде безрезервната си подкрепа на обединението, на българските институции в Македония, на всичко, което е можело да укрепи и ускори спойката с България.

Светиев и Чкатров ми заявиха, че Ив.Михайлов им е говорил дълго за миналите борби на ВМРО, с които те, поне така заявиха пред мене, не се съгласявали, особено що се отнася до междоусобиците в движението. Сам Чкатров ми подчерта, че никой не може да го убеди, че Протогеров, Баждаров, Томалевски, В.Пундев са били предатели. “Ние тоя пасив не можем да носим на плещите си. Другояче ние разбираме македонската борба и другояче я водехме”.

На моя въпрос, дали те са били в постоянни връзки с ВМРО по време на югославския режим, Чкатров ми отговори: “Имахме някои връзки, но ние сами си решавахме и сами се ръководахме”. “Ние повече гледахме – продължи той – да запазим и организираме македонската интелигенция и да я подготвим за апостолска работа всред населението. Кървавата разправа между македонците в България имаше само болезнено отражение и ние единодушно, като българи, я осъждахме. Нашата главна задача бе да работим главно за запазването на македонската интелигенция от влиянието на сърбизма”.

Чкатров и Светиев изобщо искаха да изтъкнат, че в Македония още от югославско време си има създадена “македонска общественост”, която няма нищо общо с ВМРО и с нейния водач. Тая общественост и днес съществува, тя малко се интересува от самия Михайлов, има си своите водачи. Инж.Д.Чкатров и Светиев недвусмислено ми казаха, че, ако Ив.Михайлов иска да играе някаква роля всред тая общественост, той трябва да се върне в Македония, като редник, и да почне от “а, б”, па тогава ще се види, кого тя ще посочи за свой водач. Стоенето на Ив.Михайлов в Загреб, според двамата, само допринася за засилване мнението за двусмисленото му поведение и дава храна на и без това чувствителната македонска подозрителност, както и на слуховите,

които враждебните на българщината елементи разпространяват.

Освен това, те ми заявиха, че Ив.Михайлов се ползвал с голяма популярност в Македония, но имал много слаби връзки със самата македонска интелигенция. Неговите връзки били по-големи с македонската емиграция, но от вътрешността те – Д.Чкатров и Светиев – били първите, които идват при Михайлов в Загреб.

Двамата се оплакаха от някои дребни инциденти, станали между административни и военни органи, от една страна, и населението в Македония – от друга, без от това да вадят отрицателни заключения. Пред мен те изобщо одобриха нашето държане в Македония и само пожелаха още по-енергично и с по-дълбоко познаване на македонската действителност да се върви напред. “От тук нататък – заедно ще мрем”, бе краят на нашия разговор.

На един обед у дома, на който присъстваха двамата Чкатровци, Ив.Михайлов, г-жа Михайлова и Светиев, те повториха своите схващания свободно и нестеснено, като в разговора често бяха в опозиция на Ив.Михайлов относно някои лица и събития.

Въпросите за независима, автономна и пр. Македония не са били повдигнати пред тях от Ив.Михайлов. Говорило се е, обаче, за едно по-дейно участие на македонската интелигенция в обществените работи, за нейното обединение, за по-тясна връзка с народа, за борба с югославянската идеология, с комунизма, за италианските домогвания и пр.

Сам Ив.Михайлов много живо се интересува от всичко, що става в Македония и всичко свързано с нея. Той получава много често от свои доверени лица сведения за това, което става в Македония, включително и преписи от показанията на обвиняемите в някои по-интересни процеси в Македония – за саботажи, бунтове и пр.

Доколкото аз съм могъл да го наблюдавам, дължа да донеса и да подчертая изрично, че досега не съм забелязал нищо обезпокоително или опасно за интересите на България в държанието и действията на Ив.Михайлов. Той е в опозиция на Правителството, и тази опозиция се дължи по-скоро на второстепенни въпроси от практическата политика или, както съм имал случай да донеса, на дадената амнистия, която той смята оскърбителна за себе си и за македонското освободително движение, на прекалената толерантност от страна на Правителството към така наречените “ренегати”, на нежеланието да се води една по-строга политика спрямо звенарите – цивилни и във войската – , на игнорирането на македонските дейци и мнения, съзнателното отстраняване на тези дейци от управлението, на отделни действия или грешки от страна на органите на властта в Македония, на липсата на една по-широка конструктивна политика по македонския въпрос (организиране на емиграцията, прибирането ѝ от Сърбия, от Гърция и пр., грижи за останалите вън от границите области, пропаганда и пр.) и на признаване на борбите на македонското освободително движение в миналото и пр. Що се отнася пък до незавръщането на Ив.Михайлов в България, смятам, че не малка роля в това отношение играе съображението, че той не може да разчита на пълна лична сигурност, като се има пред вид, че той има доста лични врагове.

На 1 януари братята Чкатрови и Светиев си заминаха за България. Към края на месеца в Загреб идва г-ца Ставрева от Охрид, която, както в Белград, гдето е била арестувана от сърбите, така и в Загреб има безукорно патриотично държане. След нея пристигна пак като гост на Ив.Михайлов бившият член на ЦК на ВМРО Жоро Настев, а в тоа момент тук с журналиста В.Сеизов, който е дошъл да урежда някои свои кореспондентски ра-

боти с агенцията “Кроация”, срещал се е вече с Ив.Михайлов, когато е уведомил за своите впечатления и разговори с видни сръбски общественици в Ниш и Белград.

Що се отнася до срещи в Земун, твърдя положително, че Ив.Михайлов не е бил в Земун и не е участвувал в никаква среща там. В Земун живее К.Терзиев от Кукуш, който е бил дълга на служба в югославското вътрешно министерство и е бил един от агентите на сърбите, та възможно е той да е устройвал някакви срещи, за които аз нямам сведения. Възможно е също, когато Чкатров и компания пътуваха за България и влакът Загреб-София ношуваше в Белград, те да са отишли да ношуват в Земун.

Приемете, моля, Господине Министър-Председателю, изрази на отличните ми почитания към Вас.

Й.Мечкаров

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.49, л.2-7.

№12

Доклад на пълномощния министър в Лисабон И.Бояджиев до Б.Филов за публикация на в. “Таймс”, описваща личността на Ив.Михайлов
№19/Т.А. Лисабон, 22 февруари 1943 г.

Господин Министър-Председателю,
Занимавайки се, в броя от 16 т.м., с личността на Павелнич и Маршал Антонеску, както и с евентуалните им заместници Кватерник и Хория Сима, държани в резерва от германците, в случай, че поведението на първите стане подозрително, дипломатическият кореспондент на “Таймс” продължава: “Една още по-зловобна личност се държи в резерва за деня, в който цар Борис ще даде признаци, че желае да напусне потъващия кораб на Оста. Това е Иван (Ванче) Михайлов, без-

милостен, фанатичен конспиратор, който все още е водач на “Вътрешната Македонска Революционна Организация”. Той не е простил на цар Борис загдето позволи на българската армия да разтури неговата организация в 1933 година. Той е протезиран от Рибентроп и Мусолини. Живее нейде в Хърватско и е готов за всяко предприятие, което ще му даде възможност да убива сърби, гърци и тия от отцепниците българи, от които избягва толкова много, когато фактически управляваше българска Македония и диктуваше желанията си на толкова много български правителства”.

В същата кореспонденция се твърди, за лишен път, че балканските народи са убедени в победата на съюзниците, че твърде неохотно следват водачите си и са готови при първа възможност да ги изоставят.

Приемете, Господин Министър-Председателю, изрази на отличната ми към Вас почит.

И.Бояджиев

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.51, л.28.

№13

Донесение на офицера за свръзка в Белград контраадмирал С.Иванов до началник щаба на войската с копия до министъра на външните работи и министъра на вътрешните работи с приложена поверителна информация за Ив.Михайлов

№726 Белград, 9 август 1943 г.
Лично поверително

Донасям, че тук приложено представявам поверителната информация: “Няколко думи за Иван Михайлов”, добита посредством близки негови сътрудници и приближени хора, за Ваше сведение и използване.

Приложение:

Информацията: “Няколко думи
За Иван Михайлов”.

контраадмирал С. Иванов

Поверително

Няколко думи за Иван Михайлов

Името на Иван Михайлов е тясно свързано с редица събития от историята на българския народ през последните двадесет години. Останал като общопризнат шеф на ВМРО след убийството на Тодор Александров, той поема на плещите си историческите отговорности на освободителната революционна борба на македонските българи. През това време той проявява не само своите редки качества на голям организатор и незаменен конспиратор, но и качество на голям държавник и предан български патриот.

Революционното движение, бидейки тайно, не можеше на времето, пък и сега, да прави публично достойние всичко онова, което то вършеше за повдигане на борческия дух всред българското население в Македония, за запазване на българското съзнание на македонския българин и за закрепване на вярата му в неговото освобождение. Тези дела са толкова много и тъй разнообразни, че бъдещите историци ще трябва да отделят много време от своите изследвания и да посветят много място в своите трудове, за да могат тия дела да останат като скъп завет на поколенията.

Незапознатата с тая скрита за публиката работа на ВМРО, голяма част от нашата интелигенция, която след войните (за съжаление), се отнасяше много повърхностно към въпросите свързани с македонското освободително дело, беше готова да осъди него и водача му, виждайки само трагичните убийства на македонци из софийските улици, без да желае

да види явните нишки на сатанинската ръка на Белград, който чрез свои платени оръдия на освободителното дело именно в пределите на нашата държава, за да дискредитира самата нея пред външния свят, а македонското дело – пред очите на българския народ, да представи само като серия от кръвожадни покушения. Тези убийства бяха моралната подготовка на преврата от 19 май 1934 год., който постави пред пропаст държавата ни и бъдещето на народа ни. През ония тъжни години всички викаха против убийствата (най-много тези, които ги инспирираха), но никой не се сещаше да дигне глас против предателите и предателствата.

През същото време сърбите организираха в България, с помощта на академици и публицисти, за съжаление българи, своята пропаганда, която трябваше да установи и затвърди убеждението всред българите от царството, че Македония е само “чукари”, за които не бива българския народ да дава повече жертви; че българското население в Македония е вече посърбено и, че е по-разумно върху гроба на Македония двата народа да си подадат ръка за искрено и вечно приятелство. Перспективите за излаз на Бяло море, което трябваше да получим с помощта на сърбите, замъглиха мозъците на много наши иначе добри българи и те в душите си се бяха простили завинаги с Македония и с еднородните си поробени от сърбите братя. Те всячески подпомагаха сърбите да задушат българщината в Македония, като заключваха съвестите си в касите на сръбските представители в София и на господарите в Белград.

През тези тъжни и срамни години, ВМРО водена от Иван Михайлов, посрещайки насочените от три страни удари, остана на своя борчески пост да брани свещените права на поробените българи и да се бори срещу враговете на българщината, спечелили вече свои адепти и в

пределите на собственото българско отечество.

Борейки се за автономна или независима Македония, македонското освободително движение търсеше едно разрешение, при което българите в Македония да могат да пишат своя, българска история и да градят българска култура. Много български патриоти се сърдеха на македонските дейци и ги таксуваха като “сепаратисти”, а приемаха за съвсем естествено поклонничеството пред Белград на новите спасители на България – сближенците. Те даже не осъждаха и “реалната” политика на някои български министри, които продаваха за злато българските черкви и училища и българските гробища в Македония и подпомагаха нашите врагове да изкоренят българското население от там, а осъждаха македонците и особено водача им, че били сепаратисти. А се забравяше, че Иван Михайлов имаше винаги предвид необходимостта да се запази, като скъпо достояние свободната българска държава и да не се къса духовната връзка между свободните и поробени българи.

Знаменита остава заповедта на Иван Михайлов до поделенията на ВМРО в българска Македония, по повод решението на деветнаестомайското правителство да разтури и обезоръжи организационните групи. В тая заповед той казва между другото: “Понеже ние никога не сме учили българското население в Македония да вижда в лицето на българския войник свой враг, а напротив – свой брат и освободител и въпреки, че днес българската войска е използвана от няколко души съзаклятници, това не ни дава основание да дигнем ръка срещу български войник. Затова нареждам, всеки да предаде доброволно оръжието си на военните власти и да не оказва на същите съпротива”. Хората на тогавашния режим тълкуваха тая заповед, като проява на малодушие. Те не можеха да видят истинските мотиви и да признаят великия български дух, който

лъха от редовете й. (Заповедна не е предадена текстуално, а само по смисъл).

На 24 септември 1934 година Иван Михайлов напусна тайно пределите на България и отиде в Турция. Той даде възможност на международния печат да установи тоя факт по неоспорим начин. И при тоя случай 19-майците с ирония заявиха, че Иван Михайлов избягал от България от страх да не бъде заловен. Когато на 9-и октомври същата година, шофьора на Ив. Михайлов, Владо Черноземски, с безпримерно самообладание застреля в Марсилия най-големия враг на всички българи – сръбския крал Александър, ние всички разбрахме истинските мотиви на неговото “бягство” от България. Той напусна пределите на царството, за да нямат сърбите, в своя бесен яд, основание да търсят вина и отговорности на България в поменатото убийство.

Но Иван Михайлов се прояви като голям българин и родолюбец, особено през осемгодишното му тежко изгнаничество. Въпреки, че правителствения печат в България сипеше най-гнусни нападки лично по отношение на Ив. Михайлов, както и общо към цялото македонско освободително движение, въпреки, че министри от тогавашния кабинет пред публични събрания го обвиняваха, че той с турски чети е дошъл да руши българската държава и въпреки, че той бидейки на сигурно място имаше възможност с изявления в международния печат да отговори на тия отвратителни обвинения, за което имаше лично основание, (за които изявления от друга страна той би получил огромни хонорари), въпреки всичко това той предпочете да мълчи. Нито една дума не можаха да изтръгнат от устата му разните кореспонденти на големите вестникарски концерни. Той не проговори, защото знаеше, че нашите врагове ще използват изявленията му против интересите на българския народ и българската държава.

Когато през пролетта на 1941 год. Събитията на Балканите се развиваха по един неочакван и революционен начин и когато германските войници разгромиха тираничните – Югославия и Гърция, ние сметнахме, че Македония най-после ще бъде свободна и ще може да се приюти под покрива на общобългарското отечество. Естествено беше всички да смятаме, че Иван Михайлов ще може също да се върне, като за това бъдат създадени не-обходимите предпоставки от страна на българската власт. Обаче какво направи българското правителство? То нанесе една жестока обида на цялото македонско освободително движение, чрез амнистията дадена на македонските дейци. Тази амнистия по-скоро е една подигравка с честта на тия дейци и с цялото македонско освободително дело.

Известно ми е, че проекта за амнистията е бил изготвен от българското правителство с цел да бъдат амнистирани Дамян Велчев и другарите му, преди влизането на Югославия в Тристранния пакт, за да се улесни влизането на същата в пакта. (Все за да се улесни това влизане в пакта на Югославия, тогавашния министър на външните работи Ив. Попов с писмо нареди на нашата цензура, в некролозите да не допуска споменаването на името Македония. Иначе това име отдавна беше вече изчезнало от колоните на вестниците у нас). След станалите неочаквани събития, правителството вместо да сезира парламента с един нов законопроект за амнистия, който да отговаря на новосъздаденото положение, представи на парламента стария проект, като заяви, че и Иван Михайлов е амнистиран. Нашето общество не разбра същността на работата. Всички взеха да питат кога ще се върне Иван Михайлов и понеже той не се върна, защото той смяташе тази амнистия не пълна и обидна, всички взеха тогава да питат, защо Ив. Михайлов не се връща? И

почнаха тълкувания едно от друго по-невероятни и по-фантастични. Едни говореха, че Ванчо не се връща защото бил за автономията на Македония и бил против присъединението ѝ към България, други вече твърдяха, че той заедно със свои първи другари е отишъл при Хитлер да търси основаването на независима македонска държава по подобие на Хърватско, трети пък вече твърдяха със сигурност, че Ванчо вече е подписал договор с Мусолини, за една автономна Македония под протектората на Италия. Всички тези слухове се разпространяваха системно от врагове на Македония и на общобългарското обединение. Тия, които мечтаеха за една интегрална Югославия, не можеха да се примирят с българското обединение. Разбира се, нито един от тия слухове не беше верен.

От 50 години насам македонското освободително движение се движи под знака на автономизма, при това обаче то винаги е било едно чисто българско движение, борещо се за свободата на българите в цялостна Македония. Най-светли страници на героични прояви е записало именно това движение в най-новата българска история. Днес целия български народ свежда чело пред подвизите на националните герои Мара Бунева, Владо Черноземски и плеяда други светли имена, които презряха смъртта и се самопожертвуваха за големия идеал на свободата, сочен неуклонно и непоколебимо от ВМРО.

И се дойде до парадоксалното положение, да се чествуват от народ и власт, като национални герои, живи и загинали членове на македонското освободително движение, а самото движение да стои молепсано и вън от законите.

Днес, само половината от Македония е освободена, Останалата половина и днес продължава да носи тежкия кръст на чуждото робство – гръцко и итало-албанско. Македонското движение ще про-

дължи борбата си до пълното и цялостно освобождение на Македония. Македонските дейци ще бъдат най-щастливи ако това освобождение на целокупна Македония се осъществи чрез присъединението ѝ към общобългарското отечество. Какво ще правят те, ако и след тая война Македония остане разпокъсана и под робство, ще зависи от положението, което ще се създаде. Но те са готови при всички обстоятелства да изпълнят своя дълг към своите поробени братя българи.

6 август 1943 год.

АМВР, ф.1, оп.1, об.д.179641 л. 17-20.

№14

Шифрована телеграма от Й.Мечкаров до МВНРИ за заминаването на Ив.Михайлов от Загреб

№140 Загреб, 13 август 1943 г.

Иван Михайлов, заедно със съпругата си преди няколко дни е напуснал Загреб.

Мечкаров

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.62, л.56.

№15

Шифрована телеграма от Й.Мечкаров до МВНРИ за завръщането на Ив.Михайлов в Загреб

№142 Загреб, 19 август 1943 г.

Към №141. Днес Иван Михайлов и съпругата му се завърнаха в Загреб. Същият ми заяви, че не е напускал Хърватско. Моето предположение, че е бил в чужбина остава в сила, тъй като за него освен в Загреб никъде в Хърватско няма елементарна сигурност, а той в никой слу-

чай не би се изложил на риск да бъде заловен от четниците или партизаните.

Мечкаров

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.62, л.101.

№16

Доклад на Й.Мечкаров до министъра на външните работи С.Киров за проведен разговор с Ив.Михайлов за сръбските планове спрямо Македония
№169/Т.А. Загреб, 22 септември 1943 г.
Поверително

Господине Министре,

В един недавнашен разговор с Иван Михайлов, последният ми обърна внимание относно плановете, които сръбските националисти, въобще сърбите – независимо към кой лагер принадлежат, кроели спрямо Македония. Г-н Михайлов гарантира за истинността на това, което ми съобщи, макар че не можеше да ми каже, по кой път е получил тези сведения.

Сръбската тактика по отношение на Македония се състои в следното: Сърбите сега се готвели – ако България остане твърдо свързана с Германия – да разпространяват долу, в Македония, пропаганда в полза на Русия, по всякакъв начин: било писмено, било чрез изпращане на хора – четници и партизани там, било посредством самите българи, – като така смятали да изместят българите от тамошните им позиции. Ако случайно забележели, обаче, че в България се появи течение за излизане или намаляване сътрудничеството с Германия, тогава пък сърбите щели да предложат всичките си сили на германците, като изтъкнат, че са готови да изпратят свои въоръжени групи в Македония, за да защитават македонската позиция.

Готовността на Сърбия да “защитава” Македония била изнесена и от ген.

Недич при последното му посещение в главната квартира на Фюрера. Разбира се, за това си предложение Недич бил взел съгласието както на нелегалните сърби, така и на емигрантите. Изобщо, по македонския въпрос между сърбите – недичевисти, нелегални (четници и партизани) и емигранти – нямало никакви различия. В това отношение сърбите са единодушни, като всички провеждат едно продължение на политиката на “Черна ръка”. За сърбите и сега не може да става дума за едно истинско сътрудничество с България; от страна на последната те искат само подчинение, макар и под формата на политическа зависимост.

Накрай, г.Михайлов каза: Нека и българското правителство провери тези сведения, за да се увери в думите му.

* * *

Минавайки на друга тема, г.Михайлов ме запитва, как би погледнало днешното българско правителство на завръщането му в България, – на което отговорих, че българското правителство няма да посегне с нищо на неговата личност, нито ще приложи никакви санкции спрямо него; животът му ще бъде гарантиран, както на всички граждани в България. В това отношение му напомних думите, казани ми от досегашния министър-председател и днешен регент, г.проф.Филов, че българското правителство няма никакво намерение да преследва г.Михайлов. След това г.Михайлов ме запитва, няма ли, при неговото завръщане, да се помисли, че той е дошъл да внася разцепление всред народа в такива моменти като сегашните, че той се връща да води политическа дейност и борба, че би искал да изкористи днешното положение на страната. Отговорих, че всичко ще зависи от неговото държание: Ако се държи лоялно, коректно, никой не ще може да го обвинява в размирничество, и не ще падне нито косъм от главата му.

Както схващам, г.Михайлов смята, че смяната на г.Габровски е създавала благоприятни условия за неговото връщане. На всеки случай, съвсем не може да се каже още със сигурност, че г.Ив.Михайлов е решил да се върне в България. Думите му имат по-скоро значение на сондаж: как би погледнало новото правителство на евентуалното му завръщане.

Приемете, моля, Господине Министре, изказа на отличните ми почитания към Вас.

Й.Мечкаров

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.65, л.143,144.

№17

Доклад на контраадмирал С.Иванов до началник щаба на войската за положението в Македония според оценката на Ив.Михайлов
б.н. Белград, 19 октомври 1943 г.
Лично поверително

Донасям:

Мой разузнавателен орган, добре познаващ Сърбия и Хърватско и политическите лица в тия страни, беше с разузнавателна цел в Загреб, където прекара от 10 до 15 октомври т.г. Там той се е срещал и разговарял преди всичко с намиращи се наши българи там, в това число с нашия пълномощен министър г-н Мечкаров, военното ни аташе капитан Петров, македонският деец Иван Михайлов и др. Той е бил приет на едночасова аудиенция от поглавникът на Хърватско г-н Анте Павелич, който го познава от по-рано и го е посрещнал като стар приятел. Той е разговарял още с водача на усташката младеж професор Иво Оршанич, който същевременно е член на ръководството на усташкото движение; с най-близките сътрудници на д-р Мачек – инженер Кошутич и ра-

неният на времето в скупщината с Радич, д-р Пернар, а също така и с редица други лица: усташки деятели, журналисти, чиновници, работници и пр. Впечатленията на моя разузнавателен орган и водените от него разговори, по предварително от мен установен план, са следните:

При македонския деец Иван Михайлов. Моят разузнавателен орган по моя поръка, е бил на разговор и при македонския революционер Иван Михайлов. Последният повече от две години живее в Загреб. Той има на разположение специална вила в двореца на поглавника Анте Павелич. С Анте Павелич го свързва най-тесно приятелство още от времето, когато заедно водеха борбата против бивша Югославия. Иван Михайлов е в постоянна връзка с нашия пълномощен министър г-н Мечкаров, когото улеснява много пъти в мисията му там, с каквото може. Последният се е отзовал много ласкаво за Иван Михайлов, за когото е казал: “Иван Михайлов е единствения жив възрожденец българин, когото познавам”.

Иван Михайлов бил всецяло погълнат от българските национални въпроси. Според моя разузнавателен орган, той лягал и ставал с проблемата за бъдещето на българщината. Иван Михайлов е посрещнал вестта за смъртта на н.в. царя с голяма скръб, както му бил казал нашият пълномощен министър г-н Мечкаров, и което сам моят разузнавателен орган е констатирал при неколнократните си разговори с Иван Михайлов. Последният е бил много доволен, че в регентският съвет влиза негово ц.в.княз Кирил – най-близкият сътрудник на н.в.блаженопочившия цар. И против останалите регенти не е казал нищо.

Идеалът на Иван Михайлов бил: цяла и неделима Македония в границите на България. И ако той е критикувал политиката на българското правителство

от 1941 година насам, това го е правил, защото е сметнал, че то не е действувало достатъчно енергично за включването на цяла Македония в границите на България. Той не може да се помири с мисълта, че приблизително половината от Македония се намира сега вън от границите на общото българско отечество. Освен това той бил на мнение, че от страна на българското управление в Македония през време на изминалите досега 2 и половина години, били направени фатални грешки.

Иван Михайлов не е изгубил надеждата в победата на Германия, която, според него, трябва да се желае от всеки добър българин. Но, като допуска за момент, че войната може да се завърши нещастно и че Македония може пак да попадне под робство, той разсъждавал така:

“В една отново поробена Македония, духовният отпор и една нова борба под чисто българско знаме, изобщо една нова борба ба българщината, за жалост би била много трудна. По-възможна би била в такъв случай една борба на социална или югославянска, или комунистическа, отколкото на чисто българска национална база, както беше в близкото минало. Ще бъде нужен един период за изживяване и забравяне на последвалите разочарования и едвам след това, ще може да се заработи за чисто българска национална кауза. За наш срам и мъка, днешното положение в Македония е резултат не толкова на миналото 23 годишно сръбско робство, колкото на пълното с безтактичност българско управление през тия две и половина години. Според него, имало хиляди доказателства, че до 6 април 1941 година българският дух в Македония имал големи криле, които за последните две и половина години, сякаш изчезнали.

Незавземането на включените в границите на Албания македонски околии от страна на българската войска, след капитулацията на Италия, продължава

Най-доброто за България беше, Германия да спечели войната, сега щяхме да живеем в един много по-добър свят!

да разсъждава Иван Михайлов, основавайки се на негови точни сведения върху отражението на тоя факт в Македония, ще нанесе един последен голям удар върху вътрешната духовна спойка на македонските българи с България, като държава. Незавземането на тия околии от страна на България потвърждава предположението на мнозина, че българската официална политика просто бе отстъпила на Италия близо 30% от македонската територия. Изглежда, че и сега пак от скрупули спрямо Италия, България не побърза да вземе, включените в Албания наши земи.

От цялото това положение решително и изключително печели само болшевишката пропаганда, която настойчиво разправя, че целостта на Македония може да бъде осигурена само под егидата на Съветска Русия и с нейна помощ”.

Моят разузнаванелен орган, е предал на Иван Михайлов съдържанието на разговора си със заместника на д-р Мачек – инженер Кошутич, относно становището на хърватската селска партия за образуването на южнославянска конфедерация с България и Македония, като отделни равноправни политически единици. В случай на победа от страна на Англия и Америка, отговорил Иван Михайлов, не можем и да мислим за събирането на всички български земи под покрива на българската държава, което е наш идеал. В такъв случай, продължил Иван Михайлов, изложената от Кошутич теза е приемлива за нас българите, само че сърбите, в никой случай не биха се съгласили с това. Във всеки случай трябва да се направи всичко възможно, за да се избегне дележът на Македония, което би било предателство спрямо българските национални интереси, завършил Иван Михайлов.

контраадмирал С.Н.Иванов

ЦДА, ф.1932, оп.1, а.е.304, л.32,33.

№18

Доклад на военното аташе в Загреб капитан Петров до началник щаба на войската върху положението на живущия в Хърватско бивш водач на ВМРО Ив.Михайлов

Към №325/1943 Загреб, б.д.
Лично – поверително

.....
Постепенно Иван Михайлов възстановява и връзките си със своите бивши сътрудници в България. Прави впечатление, че той е постоянно (и то добре) осветлен за положението у нас и проявява жив интерес към него. Сигурно е, че за целта той има и специална куриерска служба (в това отношение той е улесняван и от хърватската легация в София).

Изглежда, че той работи за създаване на едно масово политическо течение от бившите му сътрудници (членове на ВМРО и съмишленици), което би улеснило бъдещите му намерения за преобладаващо влияние върху поведението на България. В тази насока, поне за сега, той среща пасивна съпротива и неотзивчивост на някои “добре настанили се” македонци, както и активният отпор на някои бивши войводи от Македония, които не одобряват постоянното му “ровене”. Негов сътрудник се явява и бившият политик Христо Статев, който е в тясна връзка с него и го е посетил тук на два пъти.

Също така сигурна е и връзката му с д-р К.Станишев (бивш председател на македонските братства и председател на българо-хърватското дружество). В негова услуга е бил и досегашния хърватски пълномощен министър в София – д-р Жидовец.

От лицата, които идвайки от България са влизали в досег с Иван Михайлов трябва да се спомене: Дим.Орешков (търговец от Пловдив), който на два пъти е бил при него, арх.Огнянов – сега при нашето

№19

Доклад на управляващия консулството в Белград Ст.Шопов до Д.Шишманов за проведен разговор с Х.Нойбахер за германската политика в Европейския югоизток и отношението му към Ив.Михайлов №64/Т.А. Белград, 18 декември 1943 г.
Строго поверително

Господин министре,

Извънредният Пълномощник на Германското външно министерство г.Нойбахер, който от назначаването му тук е постоянно на път, пристигна вчера. Тъй като узнах, че той отново ще се бави тук само няколко дни, поисках да го посетя и днес бях приет от него.

Г-н Нойбахер се извини отначало, че едва сега може да ме види за по-дълго, тъй като проучванията, които трябва да направи, му налагат да обикаля влизашите в неговия обсег на действия страни, както и да отива често в Германия. Сега именно той се връщал от Главната квартира на Фюрера и бил още под силното впечатление от спокойствието, с което Фюрера, преминавайки над днешното положение, което не го никак тревожело, обмислял въпросите за бъдещото уреждане на Европа. Г-н Нойбахер начерта бегло плана за бъдещото устройство на този континент. Европа трябвала да бъде стопански напълно независима от всяко чуждо извъневропейско вмешателство. При това съставляващите я държави, обединени в своите естествени етнографически граници, щели сами да си изберат формата на управление, най-подходяща на техните вътрешни условия, с изключение, естествено, на болшевишкия режим. “Две неща не ще позволим по никой начин, продължи Извънредния германски пълномощник, настаняването на болшевишкия режим в коя да е европейска държава и извъневропейска страна да диктува цените на произвежданите в Европа продукти”.

представителство в Белград – по изселване на македонските българи от Сърбия, и Васил Сеизов – журналист (сега в редакцията на в.Устрем – за войниците в окупационния корпус в Сърбия), който при всяко идване в Загреб (вече 3 или 4 пъти) не пропуска случая да се срещне с него.

Официално Иван Михайлов е на становището, че мястото на Македония е в границите на една обединена България. Обаче, ВМРО не е доволна от постигнатото и трябва да продължи съществуването си за да изнесе борбата до окончателното освобождение на Македония.

.....
Общата линия на поведението на Иван Михайлов се състои в политиката на “запазване свободата на действие”, без поемане на никакъв ангажимент. С оглед на това, не може да се твърди, че съществува някаква връзка с Италия, още повече, като се знае откритата му неприязненост, поради задържане на части от Македония и включването им в Албания.

Също така, липсват и факти, за да се установи поставянето му в услуга на италианската пропаганда за “Независима Македония”.

Интересно е, че той е отхвърлил отправената му покана от италианска страна да организира чети в Гърция за борба срещу гръцките партизани и други размирни елементи.

кап.Петров – военен аташе

ЦДА, ф.1932, оп.1, а.е.304, л.46.

Преминавайки след това върху най-интересния за мен въпрос, именно положението в Европейския югоизток, тъй като узнаването на неговите схващания и намерения относно това положение бе целта на посещението ми, г.Нойбахер повтори това което бе ми казал в първата среща с него и което имах честта да Ви донеса с доклад №54 от 31 октомври т.г. Отстраняването на комунистическата опасност била първото условие за постигане омиротворяването на Балканския полуостров и отпочнатата в това отношение акция срещу Тито, давала вече обнадеждаващи резултати. Г-н Нойбахер изказа задоволството си от държането на правителството на генерал Недич и неговото неотклонно решение да се бори срещу нарасналия комунизъм. “Ако генерал Недич, продължи моя събеседник, все така показва добросъвестност в преследването на размирните елементи и старание за въдворяване на реда в Сърбия ние ще му дадем още някои улеснения за по-самостоятелно вътрешно управление, за да се повдигне авторитета му всред сръбския народ. Но, нищо повече”. На генерал Недич било недвусмислено казано, при неговото посещение в Германия, че и дума не може да става за отменяване на днешните граници, дори и по отношение на Черна гора, с която ще се установи само едно стопанско сътрудничество. Впрочем, в този смисъл имах честта да Ви донеса вече на няколко пъти.

Запитах г.Нойбахер какво мисли за движението на Дража Михайлович и постигнатите с отделни групи споразумения за сътрудничество в борбата срещу Тито. Събеседникът ми отговори, че тези факти били твърде отрадни, че четите се биели твърде усърдно против комунистическите банди. “Но, продължи той, ние сме осторожни и се отнасяме с голямо въздържание, тъй като знаем твърде добре, че в даден благоприятен за тях момент,

не само четите на Дража Михайлович, но целия сръбски народ ще се вдигне против нас. Ние не си правим илюзии и не смятаме цялата тази история с комунистическото правителство на Тито, колкото и да е огорчило сръбския народ, да му е въздействувала да си промени чувствата спрямо нас. Ние все оставаме омразната окупационна власт”.

Най-големи грижи, обаче, създавало на г.Нойбахер хаотичното положение в Хърватско, което не може да не оказва силно влияние върху настроението тук. Той нямал още установен план относно тази страна и чакал да се завърши акцията срещу комунистическите банди на Тито. Г-н Нойбахер намекна при това за възможността да се привлекат и унгарски войски за по-бързото и по-коренно омиротворяване на Хърватско.

Минавайки след това върху положението в Гърция, г.Нойбахер изтъкна, че стопанското положение на тази страна го тревожело много повече, отколкото въстаническите движения там. Той очаквал в скоро време да постигне задоволителни резултати относно изхраната на гръцкото население. Това била единствената област, в която съществували споразумения и коопериране с неприятелските държави, които посредством шведски кораби позволявали изпращането от Германия на съестни продукти за Гърция. Говорейки за тази страна, видът на г.Нойбахер се промени коренно и той не скри симпатиите си за нея и с възторг говори за прелестите на гръцката природа. Запитах го дали усилията му за подпомагане изхраната на гръцкия народ се признават там. “Безспорно, отвърна той, английската пропаганда е била и е още твърде деятелна и намира добра почва всред огорчения от онеправданото нападение на Италия през есента на 1940 г., за което се вини и Райха”.

Замолих след това г.Нойбахер да ми съобщи дали има някои допълнителни

данни относно образуването на югославянска армия в Южна Италия. Той ми каза, че съгласно получените сведения, тази армия се комплектувала от югославянски пленници в Италия и доброволци от Америка. Тя щяла да брои около 60 000 души, но не допуска да бъде употребена като ударна част при евентуален десант на съюзените армии на Балканския полуостров. Той вярвал по-скоро, тя да бъде постепенно прехвърлена още сега чрез далматинския бряг за засилване отрядите на Тито. Това било още една причина, за да се побърза с разчистването на целия адриатически бряг от партизанските отряди и завземането му от страна на германските части.

Тъй като имах сведения, които обаче нямал възможност да проверя, според които Иван Михайлов бил водил разговори в Загреб с германски служби и бил осигурил покровителството на българското население в Албания и Гърция, запитах г. Нойбахер, дали знае нещо за това. Извънредният Пълномощник отвърна, че знае, какво този слух бил произвел силно впечатление в София, но категорично опроверга подобни разговори да са били водени с официални германски лица. Възможно било, добави той, Иван Михайлов да е имал среща с някои германски офицери, но ако са водени някакви разговори, то те изразявали само частното мнение на тези лица и те не били авторизирани в нищо. Доколкото знаел, Иван Михайлов предложил чрез нашето правителство да се въоръжало българското население, за да се бранело от албанските и андартските чети. Г-н Нойбахер се изказа твърде неласкаво за личността и характера на Иван Михайлов, когото нарече “школован терорист”. Ще спомена тук, че един мой познат германски офицер, който е натоварен със специални задачи в Албания и бе тук преди няколко дни, ми каза, какво според някои непроверени сведения, Иван Ми-

хайлов се намирал в Кичево, образувал там чети и подготвял безредици. Предавам това съобщение с пълна резерва.

Връщайки се отново на поръчаните от Москва комунистически действия, г. Нойбахер ме замоли да Ви предам да се обърнело особено внимание на комунистите във Варненската област, които според негови сведения, дейно се организирани и подготвяли за някаква акция. При това той наблегна, че не искал да се меси във вътрешните работи у нас, но ако правел това предупреждение, то той се ръководел от желанието да “улесни приятелското българско правителство”.

Накрая г.Нойбахер твърде любезно ме покани да се обръщам винаги към него, когато бих имал нещо да поискам или да добия някои информации. “Всеки път, завърши той, като узнаете че съм тук, за съжаление това е винаги за твърде кратко време, не се стеснявайте, ще Ви видя с удоволствие, още повече като знам, колко много вашето правителство се интересува от всички въпроси тук”.

Бих молил за нарежданията Ви в този смисъл.

Не ще съмнение, че в този пръв продълг разговор, който трая повече от един час, макар и да бе воден свършено не принудено, не можаха да се зачекнат много въпроси. Срещата послужи по-скоро за взаимно по-близко опознаване.

Все таки, у мен се затвърди впечатлението за онова променено, по-снизходително отнасяне на германските власти спрямо сръбските въпроси, за което имах честта да Ви донеса на няколко пъти по-рано. Сърбите, и особено генерал Недич, спрямо когото германските окупационни власти са твърде добре разположени, работят твърде умело и може би, ще дойде време, когато ще се докоснат и нашите интереси.

Благоволете да приемете, Господин Министре, уверенията в отличните ми към Вас почитания.

Управляващ Царското консулско
представителство,

Легационен Съветник: Ст.Шопов

ЦДА, ф.176, оп.15, а.е.70, л.54-59.

№20

Шифрована телеграма от Й.Мечкаров
до МВнРИ за пътуване на Ив.Михайлов
до Виена

№194 Загреб, 22 декември 1943 г.

Завчера пристигна във Виена, където
го видях, Иван Михайлов със съпругата
си. Съобщи ми, че ще прекара там, а може
би и в Словакия, няколко дни.

Мечкаров

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.70, л.4.

№21

Шифрована телеграма от Й.Мечкаров до
МВнРИ за завръщането на Ив.Михайлов
в Загреб

№198 Загреб, 27 декември 1943 г.

Лицето, за което се говори в шифро-
ваната ми телеграма №194, се завърна в
Загреб.

Мечкаров

Става дума за Ив.Михайлов, който,
заедно със съпругата си, бил отишъл във
Виена.

Д.Шишманов

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.70, л.98.

№22

Доклад на П.Лунгов до Г.Серафимов за
проведен разговор на Ив.Михайлов с
представителя на Германската телеграф-
на агенция д-р Х.Грунерт
№23/Т.А. Загреб, 9 март 1944 г.

Поверително

Господине Директоре,

Вчера г.Иван Михайлов прие пред-
ставителя на Германската телеграфна
агенция в Загреб, г.д-р Хайнц Грунерт; на
разговора присъствувах и аз. Разбира се,
в случая не ставаше и дума за интервю
в традиционния смисъл, тъй като публи-
куването на разговора бе предварително
изключено: добитите информации тряб-
ваше да служат само за лична ориентация
на кореспондента на ГТА.

Д-р Грунерт откри срещата с един
комплимент, като цитира казаните пред
него думи от черногорския публицист г.
Щедимлия, че г.Михайлов “държи в ръце-
те си европейската политика”, както и из-
тъкна, че е добил от доскорошния хърват-
ски министър на външните работи г.Будак
указанието: “гледайте към Македония,
там ще се решава съдбата на Балканите,
а и на Европа”. Разбира се, тук не могат
да бъдат дебатирани всички европейски
проблеми, затова г.Грунерт моли г.Михай-
лов да му изложи, как гледа на актуални-
те балкански проблеми. От своя страна, г.
Михайлов замоли, поради обширността и
на тия проблеми, г.Грунерт да му постави
конкретни въпроси.

На първо място, г.Грунерт запитва,
дали г.Михайлов смята, че, с извършени-
те териториални промени на Балканите
през 1941 г., е било завършено делото по
обединението на Македония. “Македония
– отговори г.Михайлов – заема простран-
ство от 65 хил.кв.км., т.е. точно толкова,
колкото кв.км. имаше образуваната през
1939 г., в рамките на Югославия, Хърват-
ска бановина. В 1941 г. бе присъединена

към България, обаче, само половината от
Македония, като другата половина, оста-
нала в съседни държави, чака още своето
освобождение и включване в България.
Така, в Албания останаха седем македон-
ски околии, което се дължеше главно на
влиянieto на Италия: чрез тия територии,
които се делят от същинска Албания чрез
естествената граница на Шар, италиан-
ците се стремяха да слязат до долината
на Вардара. Там, където срещнаха гер-
манското противодействие, италианците
бяха много отстъпчиви; така, те оставиха
да се присъедини към България околия-
та Качаник, чието население е албанско,
защото германците искаха да я имат в
своя обсег – поради намиращите се в нея
мини на боксит. Разпаленият от итали-
анците албански империализъм проявя-
ва сега претенции и за нови македонски
области, като Скопие, Охрид, Битоля и
пр., както и за Враня и т.н. Тези апетити
са намерили израз в една карта на проф.
А.Гасхит, във в.”Косова” – орган на “ко-
совския комитет” (1943 г., бр.54-56, стр.1)
и др. Това – при положението, че още
през 1920 г., в спогодбата за обща бор-
ба против Югославия, сключена между
ВМРО и албанския комитет, от страна
на албанските националисти бе признато
бъдещето присъединение към Македония
на всички споменати седем околии, при-
съединени към Албания в 1941 г.; само за
Дебърско бе предвиден плебисцит, който
да се произведе след връщането в родни-
те места на всички македонски емигранти
от тази област. Спогодбата, подписана от
албанска страна от Бедри Пеяни, Зияди
Дибра, Хасан бей Прищина и пр. (на засе-
данията присъствува и тогавашният ми-
нистър-председател, а после крал, Зогу),
бе сключена именно в къщата на Реджеб
Митровица, тогава министър на просве-
тата, а сега – министър-председател на
Албания!” Г-н Михайлов предаде на г.
Грунерт едно копие от в.”Косова” с карта-

та на “интегрална Албания” (такова фото-
копие пращам и на Вас, за в случай, че
вестникът не е стигнал вече по друг път в
Дирекцията на печата). “И ние – продъл-
жи г.Михайлов – можем да издадем една
карта, с която да претендираме за полови-
ната от същинска Албания – като, в слу-
чая, действително ще включим и десетки
села с българско население – но ние не
страдаме от амбицията за завладяване на
чужди земи, а искаме само своето”. – По-
нататък г.Михайлов отбеляза, че в Сърбия
не са останали вече македонски земи, тъй
като към България са присъединени, вън
от границите на Македония, и части от
Поморавия (Моравско), докато в Гърция
са останали още значителни македонски
области, включително Солун, който е ес-
тествен излаз на Македония и винаги е
бил считан за “македонска столица”.

След това, г.Грунерт зададе на г.Ми-
хайлов въпрос относно етнографския ха-
рактер на Македония, като каза, че при
свои пътувания из Македония (по време
на Югославия, когато той е бил кореспон-
дент на ГТА в Белград), той е чул, при за-
питвания на хора от народа, отговор: ние
не сме нито сърби, нито българи, а – ма-
кедонци. Г-н Михайлов веднага отбеляза,
че този отговор се е дължал на страха на
запитаните, дали нямат работа с някой
сръбски агент или приятел; в такъв слу-
чай, вече е достатъчен кураж да се заяви от
някой “южносърбиянец”, че не е сърбин.
“Македония – заяви г.Михайлов – е само
едно географско понятие. Жителите ѝ
често употребяват, за удобство, регионал-
ното име “македонци”, както в Хърватско
някои казват, че са босанци, далматинци и
пр., в Германия – прусаци, баварци и т.н.,
в други области на България – тракийци,
добруджанци и пр. Македонска нация не
съществува. Нациите на Балканския по-
луостров са оформени вече от преди 1500
години; те са българи, сърби, гърци, чер-
ногорци, албанци, турци, арменци, евреи

и др.; доколкото има елементи от тях в Македония, не се наричат обикновено с народностното си име, докато македонските българи често употребяват само локалното име македонци. Днешните македонци не са нищо друго, освен македонски българи. Македонска нация, може би, е имало преди три хиляди години – по времето на Александър Македонски (забележете, че самото име македонци произлиза от името на един предшественик на Александра – Македон; то е повече областно или държавно понятие, отколкото етнографско), но тази нация се е напълно стопила, и, възможно е, остатъци от нея да представят днешните албанци. Теорията за съществуване на македонска нация – със свой език и т.н. – е болшевишко изобретение. Исканията за автономия и независимост на Македония са се проповядвали от нашата организация, понеже не можеше да се иска открито съединението с България и, освен това, понеже другояче не можеше да се изтъкне по-ярко идеята за целокупността на Македония. За нас, въпросът за свободата на Македония е толкова важен, колкото и въпросът за целостта на Македония, те са свързани неразривно помежду си; затова присъединението само на части от Македония към България не представя освобождение на Македония. Понеже бяхме принудени, по тактически съображения, в течение на десетилетия да боравим с лозунгите за автономия и независимост, някои лица от младото поколение схванаха неправилно задачите на нашата борба и така станаха плячка на болшевизма; те са сега, именно, в планините; обаче, тези банди не броят повече от хилядо души. С допускането на прояви, като тия във в. "Косова", се налива вода само в мелницата на болшевишката пропаганда; докато – изтъква се от болшевишка страна, с позволяването да се изнасят албанските претенции, се допуска от италианци, германци, българи

цепенето на Македония – Съветския съюз е единственият, който работи за запазването на целостта на Македония... Затова, осигуряването целостта на Македония ще запази тази част на Балканите от пристъпите на болшевизма".

По-нататък г.Грунерт повдигна въпроса, как би могъл да се реши сръбският проблем. Немският журналист, който е живял дълго сред сърбите, знае техния език и е можал въобще добре да ги опознае, смята, че те са непоправими; само смазването им като фактор на Балканите, може да спаси тази част на Европа от бъдещи сътресения. Изказвайки мнението си по повдигнатия въпрос, г.Михайлов отбеляза: "Сърбите са като един пиян или луд човек в дадено семейство. Благодарение на неговите скандали, въобще не може да настъпи мир. Ние не сме за физическото унищожение на сърбите – макар, че може да има, напр., някои запалени усташки, които смятат, какво трябва да се изколят възможно по-голям брой сърби – но смятаме, че трябва да се постигне едно стягане и дисциплиниране на сърбите, като те бъдат подхвърлени, специално новото поколение, на ново духовно формиране чрез образованието и възпитанието. Разбира се, би могло да се предприеме и изселване – в други континенти, както са изселени вече в Америка стотици хиляди сърби – на тия, които ще представляват излишни работни ръце в Шумадия, когато в нея ще бъдат струпани бежанци и под. Всичко това, разбира се, са пожелания, това е едно идеалистично разглеждане и разрешаване на въпроса. Фактически, сръбският въпрос ще бъде решаван от съотношението на силите (специално след сегашната война), представлящо единственият реален фактор в политиката. – Независимо от всичко, на сърбите трябва да се признае борческия дух и амбицията. Ние, българите, сме загубили много поради нашата прекалена толерантност и

поради мнението, че правата кауза побеждава чрез самия факт на правотата си. Когато биха били критикувани методите на ВМРО, не трябва да се забравя, че, докато ние наказвахме провинени лица при отделните случаи, сърбите се проявяваха като унищожители на невинни хора и масови убийци. Без да желая да изтъквам личната си съдба, нека ви припомня факта, че, след атентата против ген.Ковачевич – наказан, поради многобройните си престъпления спрямо македонските българи – сърбите убиха през 1927 г. баща ми и брат ми, съвсем непричастни в каквато и да било акция; преди това, баща ми щеше да бъде глобяван с по 100 хил. динари годишно, понеже аз отказвах да постъпя, след ученето си в българска гимназия, в осми клас на новооснованото сръбско училище в Щип; най-после, за да завърша и средното си образование, влязох в училището, където учителите се мъчеха по всякакъв начин да ми втълпят, че аз съм сърбин, а не българин... Крал Александър го уби наш човек, като наказание за многобройните му престъпления срещу потъпканите народи в Югославия. Ние, обаче, избягахме старателно невинните жертви: Когато правехме атентати във влаковете, ние поставяхме адски машини не в купетата, а под колелата на вагоните – само да направим демонстрация, да напомним за нашето съществуване. Нищо не ни пречеше да изпратим, напр., в Ниш няколко души с картечници, които да открият огън на градския площад и избият стотици хора". – Връщайки се на опасната необузданост на сърбите, г.Михайлов отбеляза, че, освен гдето предизвикаха първата световна война, те, без малко, не са щели да предизвикат световна война и в 1934 год. (след Марсилския атентат).

Следващият въпрос на г.Грунерт бе за отношението на г.Михайлов и неговите съмишленици спрямо България. "За нас – каза г.Михайлов – враг №1 е и си ос-

тава Сърбия. Затова ние не одобрявахме политиката на българските правителства, които искаха да изкарат сърбите "братя", като забравяха Македония, и сключваха "пакт за вечно приятелство" със сърбите. Ако днес се различаваме от българската официална политика, то е поради това, че българското правителство не протестира достатъчно срещу новото разпокъсване на Македония, че не държи открито въпросите за останалите под робство наши земи; проявява се една индиферентност към апетитите и похватите на враговете ни. Разбира се, в края на краищата всичко зависи от германската победа. Нас не ни е страх нито от албанците, нито от гърците, с които ще можем да се справим и сами, щом е на лице общото тържество на правдата. Затова, въпреки направените оговорки, ние не пречим днес с нищо на българското правителство и лоялно мълчим. Единствени немците ни разбраха и ни помогнаха да се освободим; иначе, щяхме да бъдем и сега роби. Те ще ни помогнат и по-нататък, за да довършим освобождението и обединението ни".

Накрай, г. Грунерт зададе на г.Михайлов въпроса, какво е неговото отношение към евреите. "В Македония има малко евреи, и нашите македонци са по-предприемчиви даже от тях. Разбира се, в европейската и световната политика никой не може да отрече тяхното влияние. Тяхната вредна роля е безспорна". Що се отнася до арменците, за които г.Грунерт също се интересуваше, г.Михайлов отбеляза, че тяхното число в Македония и в стара България е също малко; еднаквите им страдания, като нашите, под турците ги правят симпатични за нас; не трябва да се забравя, как, в края на миналата световна война, те бяха измамани от англичаните да вдигнат въстание, след което бяха оставени на произвола на съдбата, тъй че турците можаха да изколят безпрепятствено близо един и половина милиона арменци.

Безспорно, отговорите на г.Михайлов бяха дадени с оглед на неговите събеседници – един германски и един български представител – поради което може да се открие в тях известно нагаждане, но, все пак, в тях личи да е отразено едно искрено убеждение и поведение.

От своя страна г.Михайлов зададе редица въпроси на самия г.Грунерт. Относно образуването на една сърбофилска администрация (“народна управа”) в Черна гора от германците (след италианската капитулация) Г. Грунерт даде обяснение, че германците не са имали избор във връзка с лицата, тъй като единствено тези лица – хората около Вуксанович – са предложили услугите и сътрудничеството си; не може да се смята, обаче, че е взето още решение за присъединението на Черна гора към Сърбия. В Албания е образувано правителство също с оглед на наличните елементи. Главната задача е да се омири страната, с оглед на евентуално предстоящата инвазия на англоамериканците на Балканите и на борбата с партизанското движение. Редица открити териториални въпроси на Балканите, включително тия за присъединението на Санджака (Новопазарския) и на Бока Которска към Хърватско или към Черна гора, респ. Сърбия, ще се решавали след войната.

Относно мисията Нойбахер, г.Грунерт я тълкува в обратния смисъл на този, по който тя се обяснява в Загреб: Нойбахер не е изпратен в Белград, за да печели симпатиите на сърбите с обещания за териториална ревизия и под., а – да охладни някои сърбофили, като стопанския комисар Нойхаузен (познат добре в София от време на дългогодишното му пребиваване в България) и някои военни, които обръщали внимание само на ползата от сръбските четници в борбата с партизаните, а изпускали редица враждебни деяния на сърбите спрямо Германия.

Г-н Михайлов се интересувахе за ре-

дица немски журналисти, които по-рано са го посещавали в България, даже по няколко пъти, и които са давали в немския печат интервюта и статии по македонския въпрос. За да опознае по-добре г.Грунерт, с когото се виждаше за пръв път, г. Михайлов го разпитва доста по неговата досегашна журналистическа дейност, специално като кореспондент на ГТА на Балканите.

Показвайки ни на тръгване една снимка на Дража Михайлович, излязла в швейцарските вестници и представлява “легендарния генерал” в кожух, разгърден, с голяма брада и калпак на главата, – г.Михайлов отбеляза, каква погрешна представа за сръбския манталитет имат на Запад, където смятаха Дража за някакъв кавалер и джентълмен и даваха доскоро в печата негов портрет, на който той изглеждаше като някакъв префинен интелектуалец.

Приемете, моля, Господине Директоре, израза на отличните ми почитания към Вас.

П.Лунгов

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.78, л.227-234.

№23

Донесение от непотвърден източник на контраадмирал С.Иванов до началник щаба на войската с копие до министъра на външните работи за постигнато споразумение между Ив.Михайлов и маршал Тито

№746 Белград, 22 април 1944 г.
Поверително

Донасям, че от непроверен и несигурен източник узнах следното:

“В Загреб било постигнато споразумение между Иван Михайлов и представител на маршал Тито за съвместна дей-

ност в Македония и Сърбия. При успех, маршал Тито възнамерявал да образува един съветски федеративен балкански комунистически съюз от 8 комунистически републики, а именно: хърватска, македонска, словенска, черногорска, албанска, босненска, далматинска, сръбска, като на чело на македонската република ще застане самият Иван Михайлов. На подобна комбинация не бил чужд и самият Поглавник Анте Павелич, който дава гостоприемство на Иван Михайлов”.

До колкото ми е известно, македонският деец Иван Михайлов е националист и ратува за освобождението на целокупна Македония (включително гръцката и албанската ѝ част), присъединена към България.

Възможно е, обаче, при един нещастен за нас край на войната, с оглед на една преосигуровка за освобождаването на целокупна Македония, да се е опитал да направи подобно евентуално споразумение с маршал Тито. Нещо в този дух бях чул и по-рано от друг източник, изхождащ от приближените му среди.

Главната цел на Иван Михайлов е – освободена целокупна Македония, преимуществено присъединена към България. Ако това не може да стане, все пак на всяка цена целокупна освободена Македония под каквото и да е вид или форма.

контраадмирал С.Иванов

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.77, л.97.

№24

Шифрована телеграма от Й.Мечкаров до МВнРИ за заминаването на Ив.Михайлов от Загреб

№78 Загреб, 31 август 1944 г.

В последно време на съвещание при Иван Михайлов в Загреб идваха от България членове на централния изпълнителен комитет, бившия ВМРО, както и някои от по-видните и активни дейци на организацията.

От два дни Михайлов, съпругата му и секретаря му журналиста Огнянов не са в Загреб.

Мечкаров

ЦДА, ф.176к, оп.15, а.е.87, л.58.